

KOCAELİ HALK İNANÇLARINDA YAŞAMAKTA OLAN MITOLOJİK BİR KAVRAM SAHIPLİLİK

Yaşar KALAFAT*

Giriş

Bildirimize analitik bir yapı kazandırma adına kısa bir tartışma bölümü ile girmek istiyoruz. Böylece anlatımımızdaki bölümler arası ilişkiyi kurmak bizim için daha kolay olacaktır.

Şamanizm her şeyin bir ruhu olduğu, bir sahip ruhun bulunduğu, insanların da doğanın bir parçası olduğu inancına dayanır. Bu arada, Animistik dünya görüşü¹ ile tek tanrılı dinlerin genel dünya görüşleri arasında bir devamlılık var ise, bu durumu asgari birkaç aşama ile izah belki mümkündür.

Bu dinde gök ve yer iyeleri ak iyelerdendir. Gök iyelerinden mesela Güneş İyesi, yer iyelerinden Dağ İyesi'nden daha mı kutsal ve daha mı fazla mistik güce sahipti? Kara iyelere şerlik izafe edilebilirken, farklı büyüklükteki ak iyeler için de bazı açıklamalarda "Tanrı" tanımını kullanılmıştı. Vaki karmaşaya farklı dinlerin kutsalları için farklı dinlerin terimlerinin kullanılması mı yol açıyordu?² Kur'an-ı Kerim'de, "Ben, cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım"³ buyrulmaktadır. Bu dinde insanoğlunun yaratılış hikmeti, dünyaya gelişinin gayesi, Allah'ı tanımak ve O'na ibadet etmektir. Kâinata hiçbir şeyin başıboş olmadığını, her şeyin bir gayeye yönelik olarak görevini yaptığı görülür. Yerlerdeki ve göklerdeki bütün varlıklar, Yüce Yaratıcı tarafından kendilerine verilen görevleri en güzel şekilde yerine getirmekle mükelleftirler.⁴

Yaratılmışların, aynı zamanda sorumlulukları da olan görevliler oluşları, onların da kendi üslupları ile zikir içinde bulunmaları, onlara da yaratan nezdinde zikirleri nispetinde ecir kazandırmış olmalı ve buna bağlı olarak farklı statüler de edinmiş olmalı. İnsanların dışındaki canlıların da zikir içinde olduklarını anlatan halk anlatıları vardır. Bunlar tasavvuf

* Dr., Türk Halkbilimi Kültür Strateji Araştırma Merkezi, yasarkalafat@gmail.com, www.yasarkalafat.info

1 Animizm, canlılık, ruhçuluk anlamına gelirken sadece insanların değil, hayvanların, bitkilerin, eşyaların ve doğa belirtilerinin de ruhu olduğuna dayanan dinsel dünya görüşüdür. Canlı ve cansız varlıklarda da ruhun olduğuna inanır. Hayatta olan olayları da bir ruhun yönettiğine inan sistemdir. (Erman Artun, *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler-Motifler-Kavramlar*, Karahan, Adana, 2014, s. 41-42.

2 Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm, Sosyal Antrpoloji Araştırmaları*, İstanbul, Yeditepe, 2004, s. 15-30.

3 51/Zürriyat. 56.

4 Lütfi Şentürk-Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2012, s. 81.

ehlinin edebî eserlerine de yansımıştır. Yunus Emre'nin Sarı Çiçek ile konuşması bu türdendir. İnsan olmayan yaratılmışların ibadetleri kapsamında adak ve kurban da yer alıyor muydu?

Kurban, ibadet niyeti ile belirli vakitte, belirli nitelikleri taşıyan hayvanı kesmektir.⁵ Nebatat, hayvanat ve cemadın da kurbanlarından söz edilebilir mi? Bu konuya bildirimizin ileri bölümlerinde farklı bir boyutu itibarıyla tekrar dönülecektir.

İslam'da yerlerin ve göklerin ve onların arasındaki yaratılmış olan her şeyin mutlak sahibi onları yaratan, âlemlerin hâkimi Allah'tır. İslam'a göre Allah indinde tek bir din ve onun ilahi duyurucularına göre alabildiği farklı isimleri vardır. Buradan hareketle ilkel din yoktur din karşısında takınılmış ilkel iman ve ibadet şekilleri vardır.

Bildirimizde din tanımlamaları arasındaki farklar ve bu farkların nereden geldikleri üzerinde durmayacağız. Biz, belki tabiat-perestlik, ata-perestlik, ruh-perestlik gibi evreleri de seri ve dolaylı bir şekilde geçip Eski Türk İnanç Sistemi'ndeki iye/sahip anlayışı ile adanmışlık, niyetlenilmişlik, kavilleşmişlik anlayışları üzerinde durarak, varsa ortaklıklarına vurgu yaparak konuyu tartışıp Kocaeli ve çevresi halk inanmalarında adanmışlık, niyetlenilmiş olma konuları üzerinde yoğunlaşacağız. Böylece Kocaeli halk kültüründen hareketle, Türk kültür elleri arasında yatay ve dikey bağlantılar arayacağız. Yöre yatırları üzerinde bu inancın izlerine açıklamalar getirip bilhassa Kocaeli'ne adını veren, yörenin fatihi Akçakoca'nın oğlu Hacı İlyas Bey'in etrafında oluşan benzeri inançları irdeleyeceğiz. Bu bulguları Türk kültür dünyasının çeşitli yörelerinden yapılmış örneklemelerle karşılaştırırken, adanmışlık ve niyetlenilmiş olma inancını hayatın diğer safhalarından da örnekleyeceğiz. Kocaeli yatırları üzerinde başka bir çalışmamız münasebeti ile durmuştuk.⁶ Bu çalışmamızda sahiplilik-adanmışlığın halk inanmaları-tasavvuf-mitoloji bağlantısı üzerinde durmaya çalışacağız. Çalışmamızda, Ak iyelerin hayır hak kuvvesinden yararlanma ve kara iyelerin şer kuvvelerinden korunma adına yapılan bir seri saçılar⁷, onların sahibi buldukları alanlara yapılmış bir tür sadakalar mıdır, gibi tespitlerden hareketle, ulu zatlar etrafında oluşmuş birtakım cezalardan korunmak ve hayırları celp etmekle ilgili inançlar arasında varsa ortak noktalar irdelenmeye çalışılacaktır.

Rıza bağlantılı bir inanç biçimi de adak'tır. Adak/Nezir vahiy dinlerinde "herhangi bir konuda Allah'ın yardımını istemek amacıyla başvurulmuş dinî bir davranıştır."⁸ Pek çok dinde görülen bu uygulama, Eski Türk İnanç Sistemi'nde de vardı ve yardım himmet karşılığında ödeme temeline dayanıyordu. Bu uygulama, "Türk kültüründe adak kurbanı ve adak sadakası olarak geçer."⁹ Çeşitli canlı cansız adak türleri vardır. "Adak Aşı" bunlardan birisidir. Adak, 'insanın yerine getirmeyi kendisine borç kıldığı, vaat ettiği şeydir."¹⁰ Adaklı, adağı olan, adakta bulunmuş, adak vaat etmiş kimse demektir. Bu kişi adağını ödeyinceye kadar borçlu durumundadır. Semavî dinlerde Tanrı'ya adamada bulunduğu ve borçlu olduğu gibi Gök Tengri inanç sisteminde de borçlu kalınabiliyordu. Bu tespitin konumuzla doğrudan ilgisi, olan kısmı, adanılmış olan şeyin yeni sahibi adanılan güçtür.

5 Lütfi Şentürk-Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2012, s. 349.

6 Yaşar Kalafat, "Kocaeli ve Çevresi Örnekleri İle Türk Halk İnançlarında Adanmışlık/Sahiplilik" *I.Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu*, Kocaeli 20-22 Nisan 2006.

7 Yaşar Kalafat, "Çorum ve Çevresi Merkezli Türk Kültürlü Halklarda Saçı", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, 23-25 Kasım 2007, Çorum 2008, s. 1139-1149.

8 Erman Artun, *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler-Motifler-Kavramlar*, Karahan, Adana, 2014, s. 15.

9 Erman Artun, *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler-Motifler-Kavramlar*, Karahan, Adana, 2014, s. 16.

10 Erman Artun, *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler-Motifler-Kavramlar*, Karahan, Adana, 2014, s. 17.

Adak, muhakkak canlı veya cansız kurban şeklinde olmayabilir, ulu bir zatı ziyaret, ruhuna Fatiha okumak ve benzeri adak türleri de vardır.

Anadolu'nun bazı yörelerinde nişanlı kızlar için "Adaklı" denir. Nişandıktan sonra o kız nişanlısının adaklısıdır. Kadir Gecesi gibi bazı kutlu geceler için de nişanlı gece denildiği olur. Böylece o gece, geceler arasından seçilmiş olan gece anlamına gelir. Farklılığı olan gece anlamındadır. Berat Gecesi'ne bu ismin verilmiş oluşu, bu gecenin affa hasredilmiş olmasındandır.

Kırım Türkleri arasında şahit olduğum bir ifadeye göre, Leyle-i Kadir Gecesi gibi geceler için Nişanlı Geceler tabiri kullanılıyordu. Buradaki nişan, işaretlenmiş, belirlenmiş anlamında idi. Bu ifade bana adeta özel ibadete adanmış veya ibadet için özel adanmış mesajı vermişti.

Biraz açmak gerekirse, kurban bayramı için niyet edilip alınan kurbanlık, niyetlendikten sonra özelde Allah'ındır. Bu tür hayvanlara kutsiyet yüklenilerek Allahlık da denildiği olur. O hayvan başka bir maksat için kullanılmaz, aynı zamanda da özel itina görür. Kurban ve adak için seçilen hayvanlara *ıduk* denir. İduk hayvanın yünü kırılmaz, o yüke koşulmaz, onun sütü sağılmaz. İduk olarak seçilen hayvan bu şekilde muhafaza edilir¹¹. Kırgızistan'da yığının içerisinde seçilen özel at, bu itinaya tabi tutulur. Bu özel itinanın gösterildiğini, günümüz İslam toplumu kurbanlıklarında da görüyoruz.

Adak kurbanının etini adak sahibi yiyemez. Zira o kurban adama amacına uygun kesilip yenilmelidir. Mesela "Allah rızası için fakir fukaraya falancı ulu zatın türbesinde falan adağım olarak kesilmesi", gibi. Adak sahibi mutlaka o adağın etinden yemek istiyor ise o etten satın alarak yemelidir. Zira o etin sahibi artık değişmiştir. Yeni sahip adanılan kimsedir. Adak sahibi satın aldığı kendi adağından bir parça etin ödemesini yaptığı için o kadarının sahibidir.

Bazı hallerde açıktan niyet etmeksizin uğuru celp etmek, şerleri def etmek, hamd etmek adına da kurban kesilir. Mesela gelin yeni evinin eşliğinden girmeden evvel kurban kesilir, teskere alıp baba ocağına dönen asker evine geldiğinde keza kurban kesilir ve kanı gelinin veya askerin anlına sürülür. Böylece adanılan kurbanın sahibine adeta işaret edilmiş olunur.

Bu tür uygulamalar kaza geçiren kimseler için de yapılır. Böylece şer kuvvenin zararından kurtulmak için kesilen kurban ile musibetin defini sağlayana şükür için kesilen kurban inancı arasında şirke de götürebilecek ince bir ilişki vardır. Eski Türk inanç sisteminde, çok kere ıssız yol kavşaklarında, tepelerdeki geçitlerde hala varlığını sürdüren oboo/ovoolar vardı. Bunlara yolcular, yola çıkarken veya yolculuk sonunda, bazen de güzergâhlarında taşlar koyarak, çaput bağlayarak kansız kurban olarak bilinen saçılar yaparlar.¹² İslam'da da yola çıkarken ve salimen vasıl olununca hayır işlenir. İslam'da kollayan ve koruyan her şeye kadir olan kadiri mutlak Allah'tır. Anadolu kırsalında, bu arada Kocaeli çevresinde sapa geçitlerde içinde mezar olmayan halkın kutsiyet atfettiği taş yığınları vardır. Bazı yörelerde bunlar Dede Uğrağı, Dede Döşeği olarak bilinirler. Dedelerin bir şekilde soluklandığı alanlar olarak bilinirler. Cemadattan olan bu yerlere taş ve mum saçısı da yapılır.

İslam'daki "rızası için yapmak" veya "rızasına sığınmak" bir noktada hayırları celp etmek ve şerleri def etmek içeriklidir. İslam'da bu kudret, Mutlak Olan'ın elindedir. Ulu kişinin böyle bir erki var ise veya onda böyle bir erk aranıyor ise, bu kuvve mutlak olanın ulu kişiye bir lütfüdür.

11 A.İnan, *Eski Türk Dinî Tarihi*, İstanbul, 1976, s. 46-54.

12 Yaşar Kalafat, *Aşiretlerimizde Mitolojik Bulgular*, Berikan, Ankara, 2012, s. 7-23.

Rıza-niyet-adak arasında mistik manada anlam bağlantısı vardır. Besmele çekerek ailesinin nafakası için işine gitmeye niyetlenilmiş kimsenin, zamanı zarfında ölmesi halinde bir anlamda şehit olduğuna inanılır. O aile reisi bu niyeti ile kendisini helal rızıkına adanmıştır. Bu hususa Gök Tanrı İnancı inancında şehitlik itibarıyla de yer verilecektir.

Bir halk anlatısında Hac'a gitmek için niyetlenen karıncayla alay eden kimseye karınca "niyetlenip yola çıktım, varamasam da bu yolda ölürüm, hayatımı adadım" der.

Diğer bir anlatıda ise çok günahkâr bir kimse doğru yola girmek niyetiyle ilk adımını atar ve ömrü yetmez ölür. Şahsın bulunduğu nokta ile doğruluk ve eğrilik arasındaki mesafeyi ölçerler. Atmış olduğu bir adım ve niyeti, o kişinin affını sağlar.

Adamak, bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kutsal bir güce yönelik bir niyette bulunmak, kutsal saydığı bir şey uğruna kendini feda etmek, ant niteliğinde söz vermektir.¹³ Adamak, adanmak herhangi bir şeyi bir amaca veya birine hasretmek onun uğruna, onu gözden çıkarmak iken, kavramın derinliklerinde daha ziyade dinî inanç boyutu vardır. Belirtildiği üzere, İslamî dönemde de varlığını sürdüren fiilin Gök Tanrı/Ulu Tanrı inanç sisteminde de mevcudiyetini görebiliyoruz. Fiilin her iki dönemdeki anlamı büyük ölçüde örtüşmektedir.

İye-nebat, iye-hayvan ve iye-cansız bilinenler ilişkisine tekrar dönülecek olur ise Mutlak olan bu türden bir yeteneği sadece insanoğluna mı lütfetmiştir? Yarattıklarının hepsinden kendisini tespih etmeleri buyrulmuş iken cemadatta da nebatatta da hayvanatta da yaratana bu lütfünün aranması doğaldır. Konunun bu boyutu ulu zatın bizzat kendisinden beklenen olağanüstülüğün, bazen ona ait müştemilattan da beklendiği inancı ile ilgilidir. Ulu zatların kabirleri önündeki kutsal ağaç veya yanı başındaki kutsal su, bazen de onun kabir toprağı, yaslanmış olduğu kaya, yamacında yer aldığı tepe, şifa veya başka bir hacetin çaresi olabilmektedir. Bu noktada Şamanizm'in veya Eski Türk İnanç Sistemi'nin semavî dinlerde izlerinin aranılması hususu bu boyutu ile de gündeme gelmektedir.

Bu noktada, Eski Türk İnanç Sistemi'ndeki suyun sahibi, toprağın sahibi, ağacın sahibi, kayanın sahibi, dağın sahibi inancındaki "sahip"likle ilginin başladığı noktadır. Bu sahipler; yukarıda da belirtildiği üzere ak sahip veya kara sahip olabiliyorlar ve bunlar ak iyeler ve kara iyeler olarak tanınıyorlar. Bunlara sadaka anlamında saçı yapılabiliyor ve bunların hayırlarından yararlanılmak ve şerlerinden sakınılmak isteniyordu, İslam'da Rıza Yolu'na girmiş mümin kişiyoğlu Allah'ın rızasına, rıza lillaha talip ve tabidir.

Bildirimizde Türk kültürlü coğrafyanın muhtelif bölgelerinden yaptığımız kesitlerle, Kocaeli çevresinden yaptığımız tespitleri karşılaştırmaya çalışırken hayatın muhtelif safhalarından örnekler verip, sözlü kültüre vaki yansımaları açıklayabiliyoruz. Bu arada hayvanlar, bitkiler cansız bilinenler ve haliyle insanlar için yapılmış saçı ve kurbanları da bu bölgeden örnekleyebiliyoruz.

Tespitin konumuzla ilgisi daimi sahip ve geçici sahip boyutudur. O, yani kadiri mutlak olan sadece canlı olan veya canlı olduğu bilinenlerin değil, kâinatın sahibidir. Nitekim hal-hatır edilen kimse, şükür iyiyiz, emaneti taşıyoruz, der. Canı veren ve onu bedenlendiren bir gerçek sahip vardır. Anadolu'da nişanlı genç kız için adaklı tabiri de kullanılır. Bu tabirle, nişanlanan kızın sahibinin olduğu anlatılmış olunur. Düğünde beğenilen bekâr kızın başına, bekâr oğlan ve bazen de annesi bir başörtüsü atar, bu uygulama ile bir anlamda o kız sahiplenilmiştir. Nişanlı kıza kesinlikle böyle bir muamele yapılmaz, zira onun sahibi vardır. Kızın veya oğlanın "başını bağlamak" onun birisine adanmasıdır. Kına da bir adama nişanesidir. Hacı anne Allah'a, evlenecek gençler bilhassa kızlar yeni ocaklarına, asker adayları, Peygamber Ocağı'na adanırlar. Bazı tarikatlarda, özel küpe takılarak mensubiyet,

13 Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara, 2005.

ait olma anlatılmış olunur. “Başıbozuk olan ile başı bağlanmış olan” arasındaki fark bağlılığı olan ile bir bağı olmayan şeklinde de anlaşılabilir.

Türk-İslam halk inançlarında yenidünyaya gelmiş çocuk için hayırlı olması dileğinde bulunulunca veya cinsiyeti sorulunca, bazen de çocukların miktarı öğrenilmek istenilince, “Allah bağışlar ise iki çocuk veya kız, oğlan” denir. “Oğlum var, kızım var” denilmez. Zira “veren de alan da odur” inancı vardır. Her şeyin gerçek sahibi O’dur. Her şey aslına, sahibine dönecektir. O’ndan geldik O’na gideceğiz inancı hâkimdir. Her şeyin bir ilk sahibi vardır ki, O bu kâinatın ilk ve son sahibidir. Bir mülke hayırlı olsun temennisinde bulunulunca, “Sahibi gerçek olandır, biz kiracıyız” denir. Bu noktada dünya bir hana ve insanlar gelip geçici olan yolculara benzetilir.

Halk inanmalarında “kırk basması” ve kırkı karışmak” diye bilinen inançlar vardır. Kırkı çıkmamış gelinler ve kırkı çıkmamış bebekler gerekli önlemler alınmamış ise kırkları karışabilir, basarlar ve basılabilirler. Aynı şekilde kırkı çıkmamış hayvan yavrularının kırkları da insanoğlunun kırklı yavrusunun kırkı ile karışılabilir. Böyle hallerde bebeklerin kırkları dökülürken bilinen bütün hayvanların ismi söylenilerek ilgili sözler söylenilir ve muhtemelen saç da yapılır. Böylece hayvanların bu arada kurtların kırkının insanoğlunun kırkı ile karışabileceklerini ve kurdun da kırk baskını yapabileceğini biliyoruz.

Hayvanlar için saç yapıldığını çeşitli örneklerle gösterebiliyoruz. Kazan Türklerindeki bir halk inancına göre, yeni yapılmış eve, sahipleri olan insanlar girmeden evvel, o eve bir kedi sokulur. Kedi evi dolaşıp çıktıktan sonra, evin tekin olduğu, sahiplenilmediği anlaşıldıktan sonra kediye saç yapılıp evin sahipleri yaşamak üzere eve girerler. Kara iyelerin sahiplenmelerine karşı korunma inancı ile bu dinî uygulama ilişkilendirilebilir mi?

Anadolu’nun birçok yerinde bu arada Kocaeli ve yöresinde başka hallerde de hayvanata saç yapılır. Rüyasında ölmüş bir yakını gören kimse ya bildiği bir duayı okur, rüyaya giren yakınının ruhuna gönderir veya ertesi gün kedi veya köpeğe bir yiyecek verir.

Adanılan, adananın himayesine, korumasının altına girmiş olur. İsim verilirken daha ziyade Azerbaycan Türklerinde rastlanılan, Hudaverdi, Allahverdi, Hakverdi, Tanrikulu gibi isimler bu mahiyettedirler. Kırım Türklerinde rastlanılan Kurt Nezir de bu türden bir isimdir. Kurt Nezir ismi, kurda adaklı anlamındadır. Güçlü hayvanların veya güçlü varlıkların isimlerinin ad olarak insanlar için seçilmiş olmalarının hikmeti, onların koruyucu gücünden istifade etmek, bir anlamda onların takımına girmek suretiyle, onlardan ve onlardan çekinenlere karşı güven sağlamak inancında aranılabilir.

İnsan ismi olarak Kurt Seyit isminin seçilmesinin izahı da bu şekilde yapılabilir. Çok ağlayan bebeğe bu ismin verilmesine, o bebeğin çok ağlaması ve bu ismi aldıktan sonra ağlamayıp ağlayacağı tutunca da kurt gibi uluduğu inancı vardır. Ongunlar kara ve ak iyelerin koruyucu ve korkutucu vasıflarını haizdirler. Böyle hallerde Kurt ismi verilirken yapılan pratiklerin bir yerinde muhakkak kurt için yapılmış bir saç aranmalıdır.

Çocuğu yaşamayan anne adaylarının çocukları olmadan evvel veya çocuk dünyaya henüz gelmişken onları yatırlara götürdüklerini, çocuğu yatıra manevi anlamda sattıklarını, çocuğa yatırım ismini verdiklerini, belirli bir döneme kadar yatırım özel olarak ziyaret edildiğini ve bu münasebetle birtakım kanlı ve kansız kurban adamları da olduğunu biliyoruz. Böylece, inanca göre çocuk veya annesini kendilerine musallat olan kara güçlere karşı sahiplenilerek himaye altına girmiş olmaktadır. Anadolu’da çocuğu yaşamayan annenin çocuğunu, çok çocuklu komşusuna bu anlamda sattığını bilinmektedir, Özbekistan’da çocuk ilk beşiğe konulmadan evvel, beşiğin iki tarafındaki birisi bebeğin annesi olmak üzere bebek satma merasimi yapılır. Bu türden gaip âlemine yapılan satışlar başka hallerde de yapılır. Mesela tedavi maksadı ile de yapıldığı veya aya karşı yapıldığı da olur.

Delikli taşın veya ağacın kovuğundan karşı tarafa geçen ve böylece, korunmuş, şifa bulmuş olduğuna inanan kimsenin inancı ile yeni gelinin yeni evine girdiğinde kaynanasının eteğinin altından geçmesi, yenilen pehlivanın yenen pehlivanın koltuğunun altından geçmesi inançları arasında, himayeye girmiş olma anlamında ortaklıklar olmalı.

İhtiyatla gündeme taşımak istediğim bir husus da, İslamiyet'te, can bedenden çıktıktan sonra, mevta henüz yıkanmamış iken ruhuna Kur'an-ı Kerim okunmamaktadır. Ölümünden evvel bedeninin sahibi ruh iken ve ölümle toprağa teslim edilip beden yeni sahibini bulurken aradaki bu dönemin özel anlamı ne olabilir? Cesedin defin edilinceye kadar hiç yalnız bırakılmamasının, sürekli yanında ışık yakılmasının, özellikle kedilerden korunması inancının olması, sahiplenme ile ilgili bir boyutu var mıdır? Neden eşi ölen kadın nikâhsız bırakılmaz ve molla ile bir şekilde nikâhlanır. Ölümle nikâh düşüyor iken, dul kadın sahipsiz mi bırakılmamak istenilmiştir? Dul kadının veya bekâr hanımın mahremi yanında olmaması halinde hacca gidemeyişinin sahiplilik inancı ile ilgisi var mıdır?

Halk arasında toprağa emanet ettik veya Alevi-Bektaşî inancı İslam kesimde, defin anlamında toprağa sırladık denilmiş olması, sahiplilikle izah edilebilir mi? Mescitte kılınan sünnet namazlarında cemaatin yer değiştirmesinin izah şekillerinden birisi de, "hesap gününde yeri şahit göstermek" şeklinde, yer yapılmaktadır. Toprak, cansız bilinen yaratılmışlardan iken, yerin de bir sahibi, iyisi olduğu inancının İslam'da yaşadığı söylenebilir.

Kandıra keten bezinden misafir için yapılmış gömleğin, yaka kısmı işaretlenir, fakat açılmaz. Açılma işlemi misafir giyecekken yapılır. O gömlek sahibi, misafir gelinceye kadar yok kabul edilir. Misafir gelince yakası açılır ve sahibi yani misafir artık onu sahiplenmiş olur.¹⁴O gömlek âdetâ bilinmeyen misafire adanmıştır. Nitekim yakası açılmamış söz, hiç duyulmadık ilk defa söylenen sözdür. Anadolu'da ilk defa giyilen giysi, bilhassa gömlek türü giysiler besmele ile giyilir, giydirilir. Giyilmeden evvel düğmeleri iliklidir. Giyecek olan kimse açar giyer. Aksi halde "daha evvel şeytan/cinler giymiş olabilirler" inancı vardır. Bir nevi "kara büyü"dür. O gömlek bağlıdır. Kefenin ismi "yakasız gömlek"tir. Aslı'nın babası Kara Keşiş Aslı'ya kırk düğmeli büyümlü gömlek giydirir. Aslı'nın Kerem'den evvel keşiş babası tarafından sahiplenilmiş olması, bu çiftin vuslatlarına engel olur. Konumuzu ilgilendiren boyutu gömleğin veya Aslı'nın sahiplenilmiş olması inancıdır.

Anadolu'da bu arada Kocaeli'nde mezarlıktan bir çöp dahi alınmaz. Çocuklar sıkı sıkı uyarılır, hiçbir şey almamaları tembih edilir, bir çakıl taşı veya bir kır çiçeği dahi kopartmaları engellenir. Mezarlıktan eve bir şey getirilmez denilirken, orada her şeyin sahibinin, orada yatmakta olanlar olduğuna inanılır.

Mezarlıklara hangi amaçla olursa olsun getirilen kum, çimento veya benzeri sarf malzemelerinin artanları alınıp götürülmez. Onlar artık orada yatanlara ait olduğu, onlar tarafından sahiplenildikleri inancı çok yaygındır.

Anadolu'da kutsiyetine inanılan dağ tepelerinin ağaçlı oldukları görülür. Bu ağaçlar kesilmez. Kocaeli yöresinde olduğu gibi, ulu zatlının mezarından şifa için alınacak toprak, var ise suyundan almak icazete bağlanılmıştır. Buhara'da yanılmıyorsam Buharî'nin annesinin mezarı/türbesinin olduğu yerde kurumuş kütük haline dönüşmüş ulu bir ağaç vardı. Bunun, hayrına inanılarak, bundan bir kıymık alınırken mutlaka bir Fatiha okunuyordu. Bu uygulama bir anlamda icazet demektir.

Türkmenistan'da Çoban Baba yatırının bulunduğu coğrafya da kutsal kabul edilir. Bu yörede türbeler için kale veya şehir de tabir ediliyor. Birçok türbe gibi buralarda da yatırın bayrağı ve gönderi var. Ziyaretçiler göndere adak bezi bağlarlarken adeta yatırın korunması altına girmiş oluyorlar.

14 Sinem Budun-Necdet Şaşı, "Küreselleşme Süreciyle Kaybedilen Değer, Kandıra Bezi", Halk Kültürlerini Korumaya-Yaşatma ve Geleceğe Aktarma Uluslararası Sempozyumu, 16-18 Aralık 2005 Kocaeli.

Fatihalar burada da Allah rızası için okunup yatırın ruhuna bağışlanıyor, ancak yukarıda da belirtilmeğe çalışıldığı gibi, kale yakın çevresindeki her şeyi ile yatıra ait, sahibi yatırmış gibi bir inanç var.

Anadolu'da yatırırlarla ilgili anlatılan efsaneler ve onların göstermiş oldukları kerametler anlatılırken, türbeden hırsızlık yapanları, türbeyi kirletenleri ve hatta Safranbolu'nun bazı türbelerinde olduğu gibi türbenin önünden sarhoş veya uygunsuz hallerle geçenleri türbede yatanın cezalandırdığı da anlatılır¹⁵. O makam ve çevresinin sahibi türbede yatandır ve bu inanç Kocaeli yöresi halkında da vardır.

Kocaeli merkez Orhan Mahallesi Rasathane Caddesi'ndeki türbesinde yatmakta olan Ese Dede'nin türbesinde yakılan mumlar "Adak Mumu" ve burada bağlanan bezler "Adak Bezi"dirler. Bunlar bir adamanın sonucu yapılan uygulamalardır.¹⁶ Kars'ta yatmakta olan Mevlana'nın hocam olarak kabul etmiş olduğu Hasan Harakanî ile ilgili bir anlatıya göre, zata ziyaret vaadinde bulunan bir bayan dileği gerçekleştiği halde ziyaret adağını yapmayınca gördüğü rüyada uyarılır.

Kocaeli-Gebze'de Belediye Binası arkasındaki Eski Mezarlık Mevkii'ndeki Malkoçoğlu Mehmet Bey'in türbesine de adak adandığı bilinmektedir.

Kocaeli'ne adını veren, yörenin fatihi Akçakoca'nın oğlu Hacı İlyas Bey'in Kocaeli Gebze'deki türbesine adak adayanlar, buranın özel ibriğinden abdest alır, namaz kılar, Kur'an-ı Kerim okurlar. Keza, Gebze Hacı Halil Mahallesi, Mustafa Paşa Camii müstemilatında yatmakta olan, sadrazamlığı da bulunan Çoban Mustafa Paşa'yı ziyaret edenler, adak adamamış olsalar da burada Kur'an-ı Kerim okurlar.

IV. Murat'ın kötürüm kızının duaları ile şifa bulmasını sağlayan Kocaeli-Gölcük'ün Örcin Köyü'nde yatmakta olan ve buraya Buhara'dan gelmiş olan Sultan Baba'nın türbesinde "Adak Kurbanı" kesilir. Burası sünnet ve evlilikler münasebeti ile de ziyaret edilir¹⁷.

Kocaeli-Karamürsel'in Osmaniye Köyü'ndeki Suni Baba'ya çocuğu olmayanlarca bu dileklerinden hareketle adakta bulunulur. Anılan zatın gövdesi ve başı ayrı yerlere defnedildiği için "Kesik Baş" olarak bilinen ululardandır.

Ayrıca, yörenin yatırırlarından deniz felaketlerinde hayırlı duaları ile bilinen ve sırrı açık edildiği için benzerlerinde olduğu gibi anında Hak'a yürüyen Kocaeli-Karamürsel'deki Vasiye Nine, Karamürsel'deki Karamürsel Alp, bir şekilde adakla da ziyaret edilebilen gönül erleridirler.

Halk anlatılarına göre, definelerden bir kısmının sahibi olurmuş. Sahiplenilmiş bu tür definelerin sahipleri izin vermezler ise, defineye ulaşamazmış. Böyle hallerde sözün gelimi altınlar sıradan madeni sikkeler olurlarmış veya yılanı çiyana dönüşürlermiş. Hazinesin yerine ulaşıldığı halde kazılan yerin boş çıkması halinde, sahipleri götürdü, denilir. Bunun içindir ki, hazinenin yerini söyleyen falcı veya büyücü çok kere ona ulaşılmasının şartları arasında kurban kesilmesi gibi hususları da belirtirler.

Özetle bu türden sahipli olduğuna inanılan definelere ulaşılabilmesi için onların görünmeyen sahipleri için "kan akıtılması" gerektiği inancı vardır. Aksi halde görünmeyenlerin defineye şekil değiştirip onları taşta toprağa çevirebileceği veya yerlerini değiştirebileceklerine inanılır.

Sahipli hazinelere ulaşılmasının şartları arasında, aramanın günün belirli saatleri arasında yapılması gerektiği hususu da vardır. Hazine için açılan çukurda gerekli derinliğe

15 Yaşar Kalafat, *Anadolu Kültür Coğrafyasında Erenler*, Berikaş 2012, s. 301-319.

16 Yaşar Kalafat, "Kocaeli ve Çevresi Örnekleri İle Türk Halk İnançlarında Adanmışlık/Sahiplilik" I.Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu, Kocaeli 20-22 Nisan 2006.

17 A.g.e

güneş batmadan ulaşılmaması icap ediyor ise ve ulaşılmadan eşme işlemi ikinci güne bırakılıyor ise, o gece açılan çukurun hazinenin görünmeyen sahipleri tarafından doldurulacağına inanılır. Güneş battıktan sonra arama işlemi durdurulmalıdır. Zira güneş battıktan sonra “yerler bağlandı” inancı vardır. Hava karardıktan sonra “yerler mühürlendi” denilir. Artık yerler sahiplenilmiştir. Bu saatten sonra birçok işin yapılmaması gerektiğine inanılır. Mesela defin yapılmaz. Mezarlıklara destursuz gündüzün girilmesi uygun görülmez iken, gece girilmesi de sakıncalı bulunur. Zira sahipleri rahatsız olabilirler, rahatsız edilmemeleri inancı vardır. Bu inanç Kocaeli kırsalında da yaşamaktadır.

Gürcistan’ın Borçalı ve Karaçöp bölgesi Türklerinde yere düşen ve yuvarlanıp bir yerlere giden patates soğan türü şeylerin muhakkak bulunup alınmasında ısrarlı davranılmaz. O tür şeyler için “artık o yerin hakkı” gibi sözler söylenilir. Adeta yeni sahibi toprak veya su olmuştur¹⁸.

Artvin Rize yöresinde ocağa konulan odunlardan hiç yanmamış olanlar tekrar yakılmak için ocaktan alınabilirler. Yananlar zaten yanmışlardır. Ancak kısmen yanmış tamamen yanmamış olanlar tekrar yakılmak istenilmez çöpe atılırlar. Zira bunların ateş tarafından ocağın iyisi tarafından sahiplenildiğine inanılır. Bunları yakmaya kalkmanın doğru olmadığı inancı vardır. Ateşin ruhu/sahibi olduğu inancını gösteren başka uygulamalar da vardır. Anadolu kırsalında et kavrulurken veya yağ eritilirken “senin payın” denilip bir parça da ateşe atılır.

Türk kültür coğrafyasının birçok yerinde olduğu gibi Kocaeli yöresinde de yanık nesne kullanılmaz, bazı yerlerde ise yanık ekmeğın yenilmesinden kesinlikle kaçınılır. Özellikle kırık ayna kullanılmaz. O nesneyi kıran görünmeyen tarafından o nesnenin sahiplenildiğı inancı vardır.

Kars ve Trabzon yörelerinde koşarken düşen çocuğın düştüğü yere şeker türünden bir şeyler atılarak, çocuğa bir şey olmadığı için şükredilirdi. Şeker nevinden şeylerin serpilmeleri bir noktada minnet bildiren, şükran ifade eden saçıldılar. Böylece günümüzde İslamleşmiş olmakla beraber, yapılan uygulamanın derinliklerinde yer iyisi ile bir nevi haklaşmak helalleşmek vardır.

Hakasya, Altaylar ve Tuva’da şahit olduğumuz, yolculuğa çıkmadan Oboo/Ovoo’larda yapılan saçılar yol iyisi için yapılmış koruyucu adaklardı. Yukarıda da belirtildiğı gibi yolculuğın salimen geçmesi inancı ile yapılıyorlardı. Yolun sahibi yolun iyesidir¹⁹. Anadolu’da hala bilhassa uzun yola çıkmadan hayır işlenir, sadaka verilir. Otobüs terminalleri bir dönem dilencilerin mekânlarındandı.

Azerbaycan’ın Kazak ve Nahçıvan yöresi Türkleri arasında suya da yemin edildiğı olur. Mesela “bu suyun piri hakkı” denilir. Keza ateşe, güneşe de ant içildiğı olur. Yer-Su kültüründen, yer ve gök iyeleri inancında bunların sahipli oldukları, sahiplerinin bulunduğunu kendileri için saçı yapıldığını biliyoruz. Kocaeli kırsalında da Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi suyu kurumaya yüz tutmuş su kuyusu için kurban kesilir. Taşkın mevsiminde suda boğulanlar için “yine kurban aldı” denir. Uğruna adama yapılanların arasında su da vardır. İslam’da adak, kurban nezir Allah rızası için, Allah adı ile Allah için yapılır. Allah’a rağmen başka bir gücün hâkimiyetinin varlığına inanmak ve ondan medet ummak şirk kapsamına girer.

Eski Türk inançlarında kurban ve adak için seçilen hayvana “ıduk” denirdi. İduk hayvanın yünü kırılmaz, sütü sağılmaz, bu hayvan yüke koşulmaz, başıboş bırakılırlardı. İduk olarak

18 Yaşar Kalafat, *Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı*, Berikan, Ankara, 2012, s. 186, 248, 270.

19 Yaşar Kalafat, “Çorum ve Çevresi Merkezli Türk Kültürlü Halklarda Saçı”, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, 23-25 Kasım 2007, Çorum 2008, s. 1139-1149.

seçilen hayvan kurban edileceği ana kadar bu şekilde muhafaza edilirdi.²⁰ Günümüzde sık görülmesi de Kırgızistan'da yalğının içerisinde bu maksat için ayrılmış atın özel statüsü vardır. Ona binilmez, otlamasına, dolaşmasına müdahale edilmez, o hırpalanılmaz. Kocaeli ve yöresinde olduğu gibi Anadolu'nun birçok yerinde de kurbanlık olarak ayrılmış hayvana gösterilen ilgi özeldir. O Allah'a adanmıştır. Genelde her şeyin sahibi olan Allah artık o kurbanın özelde de sahibidir.

Şehitlikte, Allah rızası için, vatanın kutsallığı inancından yola çıkılarak, Allah yolunda cihat etmek, kişinin kendisini Allah'a adaması inancı vardır. Eski Türk İnanç Sistemi'nde vatan toprakları için kutsal yer-su, Ötügen için ölünyordu. Kendi formatında Türkler İslamiyet'ten toprakları için canlarını Gök/Ulu Tanrı'ya adıyorlardı.²¹

Konuyla dolaylı bağlantısı itibarıyla halk inançlarındaki niyet ve niyetlenmekten de kısaca bahsetmek istiyoruz. Birisine hayır işleme adına vermeği düşündüğünüzde, ona, onu vermeğe niyetlendiğiniz şeyin artık sahibi odur. Niyet kutsaldır, niyetlendikten sonra cayılması uygun bulunmaz. Niyetlenilen nesne yeni sahibinin olduğu inancından hareketle, artık başkasının olmuş bir malın, bir hayrın, bir amelin üzerinde tasarruf etmek anlamına gelir ve doğru kabul edilmez. Niyetlenilen orucun bozulması kefarete gerektirir. Hayatta iken herhangi bir uygulamaya karar veren kimsenin ömrü vefa etmemiş ise, yakınları onun ruhunun rahatlaması adına, alınacağı alır ve verileceği verirler. Zira ona niyetlenilmiştir. Nitekim ibadette de özel anlamda "niyet" aynı inanç bütünü'nün bir parçasıdır.

Kocaeli halk kültüründen tanıdığımız kefenlik dokuma örtüler sadece dokuyanın tabutu üzerine serilebiliyor ve daha evvel hiçbir yerde ve hiçbir şekilde kullanılmıyor. Bize bu tespit adamayı düşündürmüştü. Bu örtü bu niyete adanmıştı. Adayan hayrına inanıyordu. Adanılma amacının dışında kullanılmamalı idi. Keza hala görülen "hac parası" hazırlığı yapılır. Hacı adayı helal kazancından, gitmesi kısmet olacağı gün için o niyetle tasarrufta bulunur. Paraya kolayına el sürülmez. Eskilerde sık görülen şimdilerde pek rastlanılmayan bu türden bir adama da "kefen parası"dır. Eskiler ani ölüm için tedbir olsun diye bu türden hazırlıklar da yaparlardı, hatta seyahatlerinde bu amaçla yaptıkları hazırlıkları yanları sıra da götürürlerdi. Bu hazırlık sadece o işe adanmıştı ve başka bir yerde başka bir amaç için kullanılmazdı. Bu konuda az-çok aynı mealde bir başka tespit de "kefenlikler" ile ilgilidir. "Ekip biçtikleri, ip haline getirdikleri ve dokudukları kefeni, aynalı sandıklarında kefenlik saklarlar. Kadınlar, beni benim dokuduğum beze sarın, kefenimi ondan yapın diye vasiyette bulunurlar. Son yolculuklarında, başkalarının parası ve emeği geçsin istemezler" denilmektedir.²²

Sonuç

Adamak, adanmak Türk halk inançlarının önemli bir parçasıdır. Diğer inançlarımızla doğal olarak bağlantılıdır. Hayatın her döneminden örneklenebilir. İslam öncesi inançlarımızla da ilişkilidir. Arkaik inanç izleri taşır ve araştırmayıcı mitolojik evrelere götürebilir. Bu tespitler doğal olarak Kocaeli ve çevresinde de görülmektedir.

İnsanlar varsa, doğal olarak bir şekilde dinleri de olacaktır. Adak, adamak, adanılmak inancı bu anlamda haliyle evrenseldir. Bizim yapmaya çalıştığımız, günümüzden geçmişe halk inançlarından hareketle bir yolculuk yapabilmek, yaşayan inançlarımızın derinliklerine gidebilmeye çalışmaktır. Geneldeki bu arayışımıza özelde bu çalışmamızla Kocaeli ve çevresini ikinci kez ele almaya çalıştık.

20 Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul, 1976.

21 Yaşar Kalafat, "Kocaeli ve Çevresi Örnekleri İle Türk Halk İnançlarında Adanmışlık/Sahiplilik" I. Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu, Kocaeli 20-22 Nisan 2006.

22 Yrd. Doç. Işıl Altun, "Kocaeli ve Çevresine Ait Bir Dokuma: Köy Çezmesi ya da Kandıra Bezi" I. Uluslar arası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu, 20-22 Nisan 2006, Kocaeli.